

БЛАГОТА МРКАИЋ (Никшић)

КОСОВО У ДЈЕЛУ ПЕТРА I ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

Косово као непресахло надахнуће и извориште различитих тема и мотива нашло је значајно мјесто у разнородном научном и умјетничком стваралаштву Црногораца.

Познато је да је присуство Косова као историјске стварности, потом настале традиције (предања), било промјенљивог интензитета и зависило је од конкретних друштвено-историјских одредница и социо-психолошких специфичности појединих епоха, па се зато испољавало некад слабије, некад јаче, да би тек у времену и дјелу Његошевом, нарочито у »Горском вијенцу« кроз лик Милоша Обилића воскреснуло у митску цјеловитост у изразитој умјетничкој снази и величини.

У континутираном развоју и конституисању црногорског историјског и културног бића, Косово и његова до тада формирана традиција су се испољили, истина у мањој мјери, и у изузетно значајном дјелу Његошевог великог предходника и духовног оца Петра I (1747–1830). У периоду у коме је он владао (1782–1830), постављао је и јачао темеље државности, Црну Гору заплъускивали су

немирни таласи свјетских збивања. Као духовни и свјетовни вођа народа, изузетно добро је познавао његову душу и успјешно одолијевао свим искушењима водећи борбу непрестану за слободу, самосталност, културно-просвјетни развитак и општи просперитет.

У свом дјелу Косово дотиче у оној мјери која је била потребна и корисна у остваривању његових племенитих циљева и узвишених народних идеала. То је, треба рећи, нарочито у појединим посланицама и епским пјесмама било саображено стваралачкој једноставности, и доприносило је њиховој етичко-дидактичкој пуноћи и изражајној разноврсности и снази.

2.

О присуству Косова у свијести и стваралаштву црногорског народа изречена су бројна мање или више аргументована и успјела мишљења која се међусобно разликују и често су противрјечна. Поменућемо овом приликом само нека која сматрамо корисним за даље сагледавање задатог проблема.

Међу научницима и културним посленицима који у својим редовима истичу да је косовски култ био јако укоријењен и дјелотворан и да је трајао континуирано, између осталих су: Јован Цвијић,¹ Иво Андрић,² Никола Банашевић,³ Борис Н. Путилов,⁴ Раде Михаљчић и други.⁵

Сваки у различитим приступима и, разумеје се, на свој начин истицали су улогу и значај Косова и косовске традиције у Црној Гори, али им је, углавном, заједничко, нарочито Цвијићу и Андрићу, да су полазили од Његоша и његовог уздизања Милоша Обилића на поетске митске висине.

Оваквим третманом остала је неадекватно разријешена суштина овог питања прије Његоша.

На другој страни поједини ранији и садашњи проучаваоци негирају мање или потпуно присуство косовске традиције, посебно лика Милоша Обилића у изворном памћењу и свијести Црногораца,⁶

1. *Балканско полуострво*, Београд 1960.

2. *Његош као шраични јунак косовској миси*.

3. *Прилози за књижевност и језик и фолклор* св. 3–4, Београд 1964.

4. *Јуначки еп Црногораца*, Универзитетска ријеч, НИО Побједа, Титоград, 1985.

5. *Јунаци косовске легенде*, БИГЗ, 1989.

6. Данило Радојевић: *О јојави Милоша Обилића као митској јунака у свијести Црногораца*, АРС, Цетиње 1/88.

наглашавајући искључиво да га је тек Његош увео из идеолошких побуда као израз своје књижевно-политичке концепције. Такво сагледавање овог проблема неубједљиво је аргументовано, јер је Његош свој *Горски вијенац* превасходно саздао као самосвојну врхунску умјетничку синтезу народног духовног наслеђа, па га народ не би прихватио као своју Библију да му је у њему нешто страни и наметнуто.

Када је у питању дјело Петра I, помињано је само узредно дотицање мотива издаје Вука Бранковића, а увођење Милоша Обилића у пјесми *Поучение у сѣиховима* («I црногорска») сматра се туђим глосама па се због тога пориче њена припадност пјесмама Петра I.

Јасно је да се на дати начин настоји порећи постојање Косова у изворном памћењу Црногораца.

Иако се у науци у добром дијелу сматра да није било епских пјесама као најпоузданијег свједочанства о Косову у Црној Гори у доба Вука Карацића, не могу се олако занемаривати и други писани трагови који косовску традицију потврђују.

Обим и природа рада нам не допуштају да их овом приликом исцрпније истичемо па ћемо само помињањем подсетити на неке добро познате сегменте. Тако у писму кучких главара из 1688, каже се: »Турке побисмо и учини се јунаштво како се није учинило на Косово«. Вук Карацић при скупљању народног књижевног блага у Црној Гори забиљежио је више пословица или »у обичај узетих ријечи« о Косову: »Направило се (начинило) Косово«, »Покољ као на Косову«. Косово у значењу: дан пропасти српске државне самосталности, налази се у Вуковом *Рјечнику*; у истом значењу се налази у *Мемоарима* М. Ненадовића: »Од Косова«. ⁷

У неким пјесмама прве црногорске збирке народних пјесама, *Пјеваније* Симе Милутиновића, иако нема пјесама цјеловито посвећених Косову, има их са појединим реминисценцијама на овај епохални догађај.

Зна се да је у *Историји о Црној Гори* (1754) митрополита Василија Петровића, првој црногорској историји, осим писаних извора садржано и народно предање о косовском боју.

Иако се на основу датих извора не може закључити да је ријеч о јаче израженом присуству Косова и косовског предања, сигурно је да је у народу постојало, било је дуго притајено да би се јављало и

7. Цитирано по књизи Светозара Матића: *Наш народни еп и наш сѣих*, Нови Сад 1964, стр. 129.

умјетнички уобличавало у одређеним друштвено-историјским приликама.

3.

Петру I као веома образованом човјеку свога времена (школовао се четири године у Русији, познавао је седам страних језика, имао је врло богату библиотеку са вишејезичним издањима) сигурно су били, поред постојећег усменог предања о Косову, доступни и познати и разни писани средњовјековни црквени извори о том догађају.

Осим Василијеве *Историје*, био је упознат и са *Краљевским Словена* (1601) Дубровчанина Мавра Орбина, у коме је први пут цјеловито објављена легенда о косовском боју. Преко дате Орбинове Историје посредно је упознао и раније дубровачке изворе које је Орбин користио и уносио у своје дјело («*Komentaria suorum temporum*» Лудовика Цријевића Губерона /1459–1527/).

Познавање писаних извора и народних предања о Косову и косовској легенди омогућило је Петру I њихово коришћење у појединим својим дјелима. Томе је непосредно допринијело и конкретно друштвено-историјско стање у коме је Петар I рјешавао многа значајна унутрашња и спољна питања своје земље.

Није сувишно подсјетити да је лично, као неустрашиви и вјешти ратник, био на челу црногорских бојева против Турака у 18. вијеку (на Мартинићима и Крусима) и у сукобу са Французима. У освит 19. вијека, када је букнуо српски ослободилачки талас, продубљивао је и јачао везе са Карађорђевој Србијом. И у Црној Гори тада све више расте нада и јача вјера у коначну пропаст Турака.

У таквом општем ослободилачком заносу и конкретном животном контексту очекивано се у херојском менталитету црногорског човјека будио и актуелизовао дух ратничке прошлости у чему није изостало сјећање на косовски бој (1389), јер је од тада стално вођена борба против турских поробљивача.

Тешко је и немогуће егзактно, па према томе и аподиктички, утврдити присуство Косова у тадашњој свијести црногорског народа.

Међутим, сасвим је извјесно да су јако изражене унутрашње тешкоће (сложени односи међу племенима, братственичка неслога, крвна освета и прелазак под турско окриље) подстицајни фактори и покретачка снага да умни Петар I посегне за Косовом, а дјелимично и за косовском легендом која се у народном схватању

историзирала и прихватала се као стваран чин. Ово је још разумљивије када се зна да је у својој сиромашној али духом богатој земљи управљао магијском моћи своје чувене ријечи.

Познате посланице Петра I, епске десетерачке пјесме, *Законик*, *Историја* и скоро све што је написао желио је у првом реду да нађе пут до срца и разума црногорског народа и да га тако што више просвијети и потпуније унаприједи.

Треба истаћи да ниједно дјело Петра I није у цјелини посвећено Косову, већ га на свој начин, у духу раније цитиране народне употребе, истиче као пресудан историјски догађај.

Такво коришћење срећамо у пјесми *Поџибија безира Махмуџ-џаше на село Крусе*:

*Чујеш ли шћо Турци говоре,
Како они вазда Србе коре,
А несрећом боја Косовскоја,
Кад смо наше царсџво изгубили
Од издаје Бранковића Вука. . .*⁸

У датој употреби Косово, односно косовски бој као пресудан историјски догађај, и мотив издаје из касније настале легенде о њему, дају се заједно и нема неке разлике у њиховом епском пјесничком третману.

Мотив легенде се, дакле, постепено историзирао, постао је главни узрок и израз стварне косовске трагедије па га Петар I тако и употребљава. То је разумљиво јер је као поуздан познавалац етноменталитета Црногораца добро знао да они вјерују у повратну моћ и дејство зла. У духу таквог вјеровања, као његова потврда, је и говор уочи битке на Крусима који је, попут Лазареве косовске клетве, Петар I одржао својим борцима. Он је тако осмишљено јачао и стратешки усмјеравао агонални дух стављајући га у основе црногорског одбрамбеног војевања. То је био посебан етички квалитет који је обезбјеђивао неслућено јединство и борбене подвиге.

Доста честим истицањем издаје Вука Бранковића, која се јавља у неколико пјесама, неколико посланица, а има је и у *Историји* и *Законику*, Петар I је желио да се издаја као највеће народно зло не понавља, а да се постојеће издаје сузбију и искоријене. Такав став оснажује огромне напоре за народном слогом и јединством као најсветијим задацима, што је и лајтмотив у дјелу Петра I.

Дато поистовјеђивање стварног историјског и нестварног ирационалног (легендарног) је резултат историјске нужности и

8. *Пјесма Петра I Петровића Његоша*, Народна књига – Цетиње, 1951, стр. 67.

конкретне животне борбе за појединачни и општи народни опстанак. Отуда је схватање Петра I и народно схватање Косова истовјетно. Косово се памти као трагични пораз који обавезује на безусловни отпор, слободарска прегнућа и побједи.

Тако реалистичко поимање и није било стимулативно да се овај значајни догађај наметне као снажнија пјесничка инспирација, без обзира на стваралачке моћи Петра I.

Пријекор од стране Турака, изражен у цитираним стиховима, потврђује да Косово живи у њиховим схватањима као наслијеђено право да владају над Србима. То ће, и други су истицали, Његош снажније и потпуније дорећи у *Горском вијенцу* у познатој препирци Вука Мићуновића са Хамзом капетаном. Поезија Петра I била је несумњиво духовни кладенац са кога је Његош стваралачки захватао.

Косово је присутно код Петра I и кад се директно не помиње. То потврђује његово писмо (1828) никшићком Осман-капетану Мушовићу:

»Од кад је Српско царство нестало, вазда је било ускоках из Херцеговине у Црну Гору и од Црне Горе у Херцеговину«. ⁹

Дато позивање на Косово не би било могуће и не би у преписци имало сврху да није у том времену овај догађај био присутан, свакако на свој начин, и код Црногораца и код муслимана.

4.

Мотив издаје Вука Бранковића, који се, како је речено, јавља у неколико посланица, у суштини се не разликује од њиховог основног циља и функције у епским пјесмама, мада има разлике у контексту и извјесном нијансирању што је и разумљиво с обзиром на различиту природу тих стваралачких облика.

У посланици *Пејар I Љешњанима* (232) као саставни дио проклињања домаћих издајника и позива за обрачун против турске војске, коју они наведу, ту конкретну издају поистовјећује са Бранковићевом, па каже:

». . . А наши нови Бранковићи раде да свијех нас под они јарам и сенцир подложе.« ¹⁰

У функцији домаће издаје и њених одиозних трагова и издаја Вука Бранковића је попримила општи карактер, све издаје се према

9. »Записи« VIII књ., Цетиње 1935, стр. 356.

10. Јефто М. Миловић, *Пејар I Пејровић Његош, њисма и грӯпа докуменџа*, књ. II, НИО Универзитетска рижеч, Никшић, стр. 235.

њој одмјеравају и у њој су оличене, што проистиче директно из тадашњих друштвених потреба. Овај мотив се слично експонира и у преосталој употреби у посланицама па га тамо нећемо посебно разматрати.

Петар I, као први црногорски пјесник, у својим епским народским пјесмама удјенуо је »поучение које оплемењује«. Скоро све пјесме су му са наглашеном етичком основом и јасном гносеолошком спознајом црногорског живота. То је дошло до изражаја и у сажетој (око 150 стихова) пјесми »Милорадовић« која је зачињена аромом Косова више него што је то до сада истицано. Из пјесме, скоро адекватно историјским чињеницама, сазнајемо да руски цар Петар Велики преко свога посланика Милорадовића, родом Херцеговца, јавља црногорском владици Данилу:

*И још имам своја издајника,
Кано Срби Бранковића Вука,
Издајника моја подложника,
Проклећога Мазеју Ивана
Војеводу од Русије Мале.¹¹*

По аналогiji на добро познату народну пословичку мудрост и поруку »Добар глас се далеко чује, а зао још даље«, прочуо се глас о издаји Вука Бранковића која је по народном предању, односно легенди, била главни узрок српског пораза у косовском бoју. Тако: »Захваљујући раширености косовске легенде, његов лик није ограничен косовском идеологијом нити је остао тип издајника само српског народа« већ је »стекао вредност ванвременског појма«.¹²

У значењској структури пјесме поређење »Кано Срби Бранковића Вука« само је на први поглед секундарно и узгредно. Оно је и сада суштински у функцији успјеле осуде издаје и издајника чијим је сатанским рухом легенда заодјенула историјски недужног Вука Бранковића. Његова издаја на тај начин избија у пјесми у први план, премостила је просторе и времена, из удаљености »пошла у даљине« и тако попримила карактер интернационалног мотива.

Петар I је овом приликом желио да јасно стави до знања своје малобројном народу да може постићи крупне успјехе, помоћи доста чак и Русији у ломљењу »агарјанског јарма«, само ако буде сложан и јединствен. Ова порука је, чини се, актуелна и за наше, како га словимо, савремено доба.

11. Као под 7, стр. 34.

12. Раде Михаљчић, *Лазар Хребељановић, историја, кулџ, предање*, НОЛИТ, Београд 1984, стр. 324.

5.

Занимљиво је да се у пјесми *Поучение у стиховима* која је објављена у збирци Симе Милутиновића (Лајпциг 1826) под насловом »I црногорска« (неки наводе да је као пјесма Петра I објављена знатно послје његове смрти)¹³ и коју Трифун Ђукић сврстава у приређеној збирци међу 13 пјесама Петра I, осим издаје Вука Бранковића, уводе и имена чувених, у косовском епу богато упјесничених јунака Милоша Обилића, његових побратима Косанчић Ивана и Топлице Милана, а у контексту истицања косовске легенде о издаји уведен је и лик српскога кнеза Лазара.

Ево неких од тих стихова:

*Ка 'но Милош који уби цара,
и у боју још многе њохара:
Ш њим Косанчић Иван и Тојица,
Ти с Милошем бјеху обојица;
Те Мураша уби и њојазу,
На Косову ће се и сад њазу,
Сапраћен је свијатац каменити
за вјечити сиомен вјековити.*

На другом мјесту у овој пјесми у саставу развијеније дате издаје и њеног јачег утицаја на шири пјеснички контекст, између осталог, Петар I истиче:

*Вук издаде Србе на Косову
Заборава милост Исусову;
Таку славу и вјечно блаженство
Тасша своја славноја Лазара
И славноја српској јосиодара.¹⁴*

Дата пјесма очигледно садржи успјеле реминисценције на Косово као историјски чин и фрагменте косовске легенде која се развила и успјеле сижее.

Петар I, као значајни народски пјесник, дакако, досљедно десетрачкој народној пјесми своје веома вриједне мисли и поруке вјешто уклапа у народну поетску формулаичност и остаје на нивоу њеног умјетничког досега. Није био емотивно и стваралачки понесен да Косово и Милоша из ратничког пораза уздигне и поетски оваплоти у индивидуални умјетнички спјев.

13. Због природе рада не можемо се овом приликом упуштати у још увијек отворено питање које све пјесме припадају Петру I.

14. Као под 7, стр. 21.

Пут до вриједних самосталних умјетничких домета у ствара-лаштву црногорског народа био је, извјесно је, нешто спорији и дужи. Водио је управо до Његоша коме је његов велики стриц Петар I тако значајно зачео блиставе пјесничке стазе.

Дотицање кнеза Лазара у цитираним стиховима, осим историјског, садржи и примјесе легенде у чијим се обрисима већ наслућује Лазарево приклањање »царству небеском« (»Заборави милост Исусову/ таку славу и вјечно блаженство«), на што до сада није скретана пажња. Лазарева жртва се у пјесми даје слично легенди гдје он страда, попут Исуса Христа, за спас свога народа, али и за »спас српских грешника«. Владика Петар I, дакле, не разрађује лик митскога Лазара, већ га истиче као »славнога Лазара« и »славнога српског господара«.

Милоша Обилића и друге косовске јунаке помиње и истиче само у датој пјесми па се не може казати да их је значајније дао као узор јунаштва.

6.

Петар I је почео издвајати поједине црногорске јунаке доказане у славним бојевима, али ни то није толико да би се могло говорити о појединачним јунацима као симболу црногорског јунаштва. Јунаштво схвата првенствено као колективну обавезу и часни морални чин у коме још није било зрело мјесто за наднационалног јунака »чуда витезовах«.

На крају се може рећи да је Косово у дјелу Петра I било у служби црногорског народа и његове етике човјечности и јунаштва коју ће касније књижевно овјековјечити Његош, Марко Миљанов и други.

Црногорци су Косово и косовску традицију, иако утемељену на поразу, прихватили као исконски зов родољубља па су га досљедно потврђивали прегалаштвом и јуначким подвизима неодвојивим од моралне племенитости. У том духу непроцењив је и драгоцјен допринос Петра I. Косово и косовска легенда у мјери у којој су и на начин како су заступљени, очит су допринос његовом значајном дјелу, а на тај начин и допринос црногорској културној баштини. Косовска истина и легенда у схватањима Петра I не своди се само на конкретну одбрамбену стварност и потребе, већ прерастају у универзалну категорију борбеног хуманизма, истине, правде и човјештва.

Blagota MRKAIC' (Nikšić)

KOSOVO IN THE WORK OF PETAR I PETROVIC NYEGOSH

(S u m m a r y)

Petar I was a connoisseur of popular tradition and of important written documents on Kosovo and previously established Kosovo tradition which provided for their implementation to some extent in certain works, particularly in epistles and epic poems.

But no single work of Petar I, however, was completely devoted to Kosovo; in the national spirit and idiom, that event is mentioned and artistically presented as a fateful historical experience. The Kosovo legend is rather intensively exposed through and is accepted as the major cause for the Kosovo tragedy. The said failure (betrayal) has acquired a universal character and served as a means of warding off any particular betrayal and strengthening the unity and concord of the Montenegrin people – which was the »leitmotiv« in the works of Petar I.

The motif of Vuk Brankovic's failure in one of the poems (*»Miloradovic«*) gains in importance, spreads widely and acquires the international character. In the poem *Poučenie u stihovima /Moral in verses/ (»First Montenegrin«)*, the authorship of which is still disputed, the names of celebrated Kosovo braves – Miloš Obilić, Toplica Milan, and Kosančić Ivan – were introduced. Serbian prince Lazar was also enhanced but his mythical personality was not elaborated but was referred to as »celebrated Lazar« or »glorious Serbian master«. Kosovo and the Kosovo legend have thus been developed into effective epic poetry topics.

Nevertheless, Petar I did not present the braves of Kosovo as the paragons of heroism and fortitude – he did not do that with the Montenegrin heroes either – but conceived courage primarily as a collective commitment and a sublime people's moral obligation.